

TIDSSKRIFT FOR
SAMFUNNSFORSKNING
NR 4, 2008

Innhold

Artikler

- KJERSTI THORBJØRNSRUD
Inne eller ute? Casting av politikere til valgdebatt 481
- KRISTOFFER CHELSOM VOGT
Er frafall i videregående opplæring et kjønnsproblem? 517
- HANNE MARTHE NARUD
Partienes nominasjoner: Hvem deltar? Og spiller det noen rolle? 543

Symposium: Stat og sivilsamfunn i Skandinavia

- LARS TRÄGÅRDH
Det civila samhällets karriär som vetenskapligt och politiskt begrepp i Sverige 575
- THOMAS P. BOJE
Velfærdsstat og civilsamfund: De nordiske lande i komparativt perspektiv. Kommentar til Lars Trägårdh 595
- PER SELLE
Forståinga av sivilsamfunnet. Er det berre opp til augo som ser? Kommentar til Lars Trägårdh 613

Foredrag/Aktuell debatt

- JANNICKE HØYEM
Miljøvennlig friluftsliv 629

Bokanmeldelser

- JOHAN KARDELL
Ragnhild Aslaug Sollund: Tatt for en annen. En feltstudie av relasjonen mellom etniske minoriteter og politiet 639
- SIRI NÆSS OG THOMAS HANSEN
Thomas Hylland Eriksen: Storeulvsyndromet. Jakten på lykken i overflodssamfunnet 642
- KIRSTEN LAURITSEN
Katrine Fangen: Identitet og praksis. Etnisitet, klasse og kjønn blant somaliere i Norge 645
- THOMAS HYLLAND ERIKSEN
Sigurd Skirbekk: Nasjonalstaten – velferdsstatens grunnlag 648
- JOHAN P. OLSEN
Børre Nylehn: Organisasjonsfaget i Norge. Analyser av et segmentert fagfelt. 651
- Sammendrag 656
Forfattere 658
Årsregister 659

Er frafall i videregående opplæring et kjønnsproblem?

KRISTOFFER CHELSOM VOGT
kristoffer.vogt@sos.uib.no

IS DROP-OUT FROM UPPER SECONDARY EDUCATION A GENDER PROBLEM?

Boys' underachievement in most Western education systems has been interpreted as symptomatic of a «masculinity crisis». This article analyses gender differences in drop-out rates from upper secondary education in Norway based on relevant research and statistics. The first part argues that gender differences are more related to structural conditions and social background than gender, and should be understood in light of the institutional context in male-dominated vocational courses. For instance, pupils here are selected for apprenticeship training positions based primarily on grades, which vary more with social background than with

gender. However, the relationship between institutional conditions, social background and drop-out has received little attention, and high drop-out rates have been understood as a gender problem for boys. The second part of the article considers the wider societal background for this kind of gender problem interpretations. Such interpretations are related to more general discussions on the «masculinity crisis» and can represent individualized accounts, as they tend to neglect the significance of social context. Finally, there is discussion of how conceptual changes in drop-out research seem to be influenced by general theoretical changes toward more emphasis on individual choice and less on social structures.

Keywords:

- class
- drop-out
- gender
- individualization
- upper secondary education

Økende flertall av kvinner i høyere utdanning og kjønnsforskjeller i skoleprestasjoner har gjort at man i internasjonal forskning de siste tiårene har rettet oppmerksomhet mot betydningen av kjønn for gutters adferd i utdanningssystemet. En sentral forklaring har vært at en del gutters kjønnsroller er utdaterte og i utakt med «kunnskapssamfunnet» og utdanningssystemets verdier. Begrepet maskulinitet har stått sentralt, spesielt i den britiske forskningen. I norsk forskning har ikke fokus på maskulinitet vært særlig sterkt, men også her har kjønnsrolleforklaringer på gutters underyting i utdanningssystemet vært fremtredende. Særlig kjønnsrollene til gutter med arbeiderbakgrunn har blitt trukket frem som utdaterte (for eksempel Frønes & Brusdal 2000; Pedersen 1999). Kjønnsrolleforklaringer på gutters underyting i utdanningssystemet gjøres med bakgrunn i teoretiske debatter i internasjonal forskning.

Videregående opplæring er i dag sentral som terskel til videre utdanning og arbeid. De siste årene har oppmerksomheten rundt frafall i videregående opplæring økt. Om lag halvparten av elevene i videregående går på yrkesfag, mens hele tre av fire blant de som avbryter videregående starter her. På yrkesfag er det betydelige kjønnsforskjeller i frafall. I offentlig debatt har kjønnsforskjeller i frafall blitt brukt som en form for empirisk belegg i diskusjoner om at «maskulinitet» eller «menn» er i krise. Det at «flere gutter faller fra i videregående» nevnes da oftest som et ledd i lengre bevisføringer for menns/gutters problemer (for eksempel Klassekampen 2/12-07; Dagbladet 19/02-07). Dagbladets forsideoppslag «Gutta er samfunnets tapere» (Dagbladet 01/02-06) tok utgangspunkt i frafallsstatistikk. En kan stadig lese formuleringer av typen: «Dramatisk mange gutter faller ut av videregående opplæring»¹ eller at det er en «tragedie at så mange gutter dropper ut» (Adresseavisen 26/08-07).

Denne artikkelen drøfter i hvilken grad det er rimelig å forstå frafall som et kjønnsproblem for gutter. Norsk frafallsproblematikk analyseres på bakgrunn av relevante forskningsrapporter fra de seneste årene (særlig Grøgaard 2006; Markussen, Lødding, Sandberg & Vibe

Bakgrunn for artikkelen er arbeid som ble gjort på et prosjekt ved Sosiologisk institutt/UiB høsten 2007. Takk til Ole Johnny Olsen for kommentarer på tidlige utkast. Takk også til Ann Nilsen for veiledning og kommentarer underveis, og til to anonyme konsulenter for Tidsskrift for samfunnsforskning.

2006; Støren, Helland & Grøgaard 2007), samt tall fra Statistisk sentralbyrå.² Følgende spørsmål belyses:

- Hva forteller den foreliggende forskning om bakgrunnen for kjønnsforskjeller i frafall?
- Kan frafall forklares som et kjønnsproblem?
- Hvilke andre faktorer enn kjønn er fruktbart å ta med for å forklare kjønnsforskjeller i frafall?

Artikkelen starter med å vise at frafall bør sees i sammenheng med tidligere utvidelse og standardisering av videregående utdanning, og at det har vært stor grad av stabilitet i både frafall og kjønnsforskjeller i frafall siden Reform 94. Deretter undersøkes relevante institusjonelle trekk ved studieretningene som har mest frafall. Yrkesfag er fremdeles den mest kjønnssegregerte delen av utdanningssystemet, og dette medfører i praksis at gutter og jenter gjennomgår ulike utdanningsløp, med ulike destinasjoner i arbeidslivet. Trekk ved de mannsdominerte opplæringsløpene er vesentlig for å forstå kjønnsforskjeller i frafall. Det vises også til sammenhenger mellom frafall og sosial bakgrunn, som er særlig tydelige gjennom karakterer, og til forskning som indikerer at frafall kan være mer problematisk for jenter enn for gutter. Gjennomgangen av foreliggende empiri indikerer at de overordnede kjønnsforskjellene i frafall mer har sammenheng med strukturelle utfordringer og elevenes klassebakgrunn enn elevenes kjønn.

I artikkelens andre del diskuteres ulike utgangspunkt for forståelse av frafall som et kjønnsproblem. Ett moment er at overordnet statistikk (dvs. aggregerte data med et lavt spesifisitetsnivå) kan gi inntrykk av at «kjønn forklarer» frafallet. Her drøftes særlig hvordan ulike «fortolkningstrender» kan ha bidratt til forståelse av frafall som et kjønnsproblem. Det at kjønnsforskjeller har overskygget institusjonelle og klassemessige omstendigheter rundt frafall, analyseres i sammenheng med vår tids likestillingshistoriske kontekst og nye begreper om sosiale forskjeller. Avslutningsvis settes begrepsendringer i omtale av frafall i sammenheng med en mer generell teoretisk utvikling mot økt fokus på individuelle valg, og mindre fokus på strukturelle samfunnsforhold.

UTVIDELSE OG STANDARDISERING AV
VIDEREGÅENDE OPPLÆRING

I hele etterkrigstiden har stadig større deler av befolkningen vært lenger i utdanningssystemet. Utbredte intensjoner om utdanning som middel mot sosial ulikhet (se Sakslind 2002) er noe av bakgrunnen for denne ekspansjonen. Ekspansjon i videregående skole har i tillegg vært brukt som et middel mot ungdomsarbeidsledighet. Siden rundt 1970 har det vært nedgang i etterspørsel etter ufaglært ungdom sin arbeidskraft, blant annet på grunn av høyere kompetansekrav og krav til fleksibilitet på arbeidsmarkedet. Den høye arbeidsledigheten tidlig på 90-tallet rammet særlig ufaglært ungdom, og dette var en viktig del av bakgrunnen for Reform 94, som blant annet innebar at flere fikk rett til videregående. Det ble med denne foretatt en storstilt forenkling av grunnstrukturen i videregående gjennom sammenslåing av grunnkurs: 101 fagspesifikke grunnkurs ble erstattet med 13 mer generelle grunnkurs, hvorav 10 var yrkesfaglige (Olsen 2008:7). For de fleste gamle lærefagenes del innebar dette en ny 2 + 2-modell, med to år i skole etterfulgt av to år med arbeidsbasert opplæring. Det ble også åpnet for sterkere innflytelse fra en utdanningsmessig skolelogg i yrkesfagene (Olsen 2008:7).

I en analyse av de institusjonelle endringsprosesser i fagopplæringen ser Olsen (2008) Reform 94 som et ledd i en større utdanningsmessig modernisering (enhetliggjøring og systematisering) av fagopplæringen, og et avgjørende steg i integreringen av fagopplæringen i et enhetlig nasjonalt utdanningssystem. Denne prosessen kan også beskrives som en standardisering av ungdommers overganger fra utdanning til arbeid og, i livsløpsperspektiv, overganger fra ungdomstid til voksenliv. I de fleste fagene innebar Reform 94 at tiden det skulle ta å oppnå fagbrev ble innkortet, og at alder ved oppnådd fagbrev gikk ned.

Institusjonaliseringsprosesser i retning av standardisering har ofte som uønsket bivirkning at de skaper sosiale avvik, og Reform 94 er i denne sammenheng ikke noe unntak. Den fikk flere elever igjennom på yrkesfag, mye takket være en «dugnad» for å skaffe flere læreplasser (Grøgaard 2006:228). Samtidig fikk det å avvike fra den nye standardmodellen nye konsekvenser. Den gamle praksisen, som gradvis hadde blitt sjeldnere siden 1970-tallet, med å søke læreplass rett etter

ungdomsskolen, opphørte. Dette er blitt betegnet som «alternativet som forsvant» (Grøgaard 2006:226). Det som før hadde vært «normalt», ble med reformen omdefinert til en form for avvik (Olsen 2002:71; 2008:41). I dag omtales slike løsninger som «kompensatoriske» eller «alternative» kanaler.

STABILITET I FRAFALL OG KJØNNSFORSKJELLER I FRAFALL

En av fordelene med den forenkling av grunnstrukturen som Reform 94 innebar, var at det ble lettere å lage sammenliknbar statistikk om gjennomstrømming og frafall. Rundt årtusenskiftet, det vil si ca. fem år etter 94-kullet startet, begynte en å se konsekvensene av reformen på gjennomstrømmingen (se for eksempel Støren & Skjærli 1999). Det er siden slik systematisk statistikk om gjennomstrømming ble tilgjengelig at oppmerksomheten rundt frafall har økt. Foreliggende SSB-tall viser imidlertid at frafallet har vært påfallende stabilt fra 1994-kullet til 2001-kullet (så langt frem som fullstendig statistikk foreligger). Andelen som har avbrutt videregående innen fem år har ligget jevnt rundt 24 prosent.³ Heller ikke den økte oppmerksomhet rundt gutters frafall ser ut til å ha bakgrunn i empiriske analyser. Andel gutter blant de som faller fra på yrkesfag har ligget stabilt rundt 61 prosent.⁴ Dette må for øvrig sees i sammenheng med at gutter har utgjort ca. 56 prosent av de som har *startet* på yrkesfag i disse kullene.⁵ Hovedinntrykket er altså stor grad av stabilitet siden Reform 94, både når det gjelder gjennomsnittlig frafall på videregående generelt og når det gjelder kjønnsforskjeller i frafall på yrkesfag. Det har med andre ord ikke skjedd vesentlige endringer i verken omfanget eller kjønnsfordelingen av frafall for kullene det foreligger statistikk om. Dette tilsier at både høyt frafall og kjønnsforskjeller i frafall til dels kan betraktes som følger av den utvidelse av videregående utdanning og den institusjonelle standardisering av fagutdanningene som Reform 94 innebar.

STUDIERETNING, KJØNN OG FRAFALL

Den institusjonelle kontekst på yrkesfag er et viktig utgangspunkt for forståelse av kjønnsforskjeller i frafall. Tre av fire blant de som avbryter videregående starter på yrkesfag,⁶ og det er også her kjønnsforskjellene i frafall er størst. Om lag 35 prosent av guttene og 25

prosent av jentene som begynner på yrkesfag slutter underveis.⁷ Disse kjønnsforskjellene har nær sammenheng med at yrkesfag er den mest kjønnssegregerte delen av utdanningssystemet (Støren & Arnesen 2003:151), som igjen henger nær sammen med at det norske arbeidslivet er kjønnssegregert, også i forhold til andre land (Birkelund & Petersen 2003; Neramo 1999; Puchert, Gärtner & Höyng 2005). Kjønnssegregeringen på yrkesfag medfører at så mye som tre fjerdedeler av guttene går på studieretninger med mer enn 90 prosent mannsdominans (byggfag, tekniske byggfag, elektrofag og mekaniske fag).⁸ Det er klare forskjeller i frafall etter studieretningenes grad av kjønnsdominans.⁹ Frafallet på de kvinne­dominerte og de kjønnsnøytrale yrkesfaglige studieretningene likner situasjonen på allmennfag; frafallet er lavt eller moderat, og kjønnsforskjellene er små (Markussen et al. 2006:89–91). På de guttedominerte yrkesfagene er imidlertid det gjennomsnittlige frafallet svært høyt – i Støren m.fl. sitt utvalg fullførte i gjennomsnitt kun 55 prosent innen fem år (2007:129).¹⁰

Markussen m.fl. oppsummerer situasjonen slik: «Vi kan konkludere med at de mange guttene som hadde sluttet på byggfag, mekaniske fag og elektrofag bidro sterkt til at det totalt var større andel gutter enn jenter som hadde sluttet» (2006:16). Dette antyder også Støren m.fl. i sin omtale av gjennomstrømming i løpet av fire år: «... guttenes lavere fullførings­sannsynlighet i løpet av 4 år kommer i stor grad av at de er overrepresentert på lærefagene» (2007:16). Et avgjørende spørsmål for forståelse av kjønnsforskjellene i frafall blir da hva som ligger bak det høye frafallet på de mannsdominerte lærefagene. Når forklaringer på frafall diskuteres, er det gjerne kjønn, skoletrøtthet og elevenes manglende motivasjon osv. som blir brakt på bane. I denne sammenheng er det imidlertid mer fruktbart å se i andre retninger. Det er mer oppklarende å undersøke hva som kjennetegner studieretningene. Fremfor å spørre: Hva er det med guttene her? kan en spørre: Hva kjennetegner disse studieretningene?

DE MANNSDOMINERTE STUDIERETNINGENE

– LÆREPLASSER SOM PROBLEM

De store mannsdominerte studieretningene leder til fagutdanninger med til dels lange tradisjoner for opplæring i bedrift. Ved Lær­linge­ordningen etter Reform 94 ble disse utdanningene standardisert til to

skolebaserte år etterfulgt av to arbeidsbaserte år som lærling (som hovedregel). Læreplasser har lenge vært et begrenset gode, og vanskeligheter med å få læreplass er viktig for å forstå det høye frafallet i disse fagene. Flere rapporter har vist at det er *særlig* mange som slutter mellom andre og tredje skoleår, den perioden en venter på å få læreplass (se Markussen et al. 2006:85). Støren m.fl. konkluderer med at det ganske enkelt er «færre tilgjengelige læreplasser enn det er kvalifiserte søkere» (2007:294). Det er da heller ikke annet å vente enn at det er innen de største lærefagene at frafallet i videregående er høyest. Dette har særlig betydning for gutter, siden de utgjør mer enn syv av ti lærlinger.¹¹ Elever i de mannsdominerte lærefagene møter med andre ord større strukturelle hindringer på sin vei mot kompetanse enn elever i skolebaserte fag. Den stabile sammenhengen mellom kjønn og frafall henger dermed tydelig sammen med kjønnssegregeringen i yrkesfaglig videregående.

Blant elevene på de guttedominerte utdanningene har guttene best progresjon (Støren et al. 2007:87). Jentene, som her er i absolutt mindretall, har høyere frafall enn guttene. Dette kan for eksempel henge sammen med at jenter har enda større vanskeligheter enn gutter med å få læreplass i disse fagene (Støren et al. 2007:211). Her kan også tilføyes at når elever først har fått læreplass, er det generelt *ingen forskjell* mellom gutter og jenter i sannsynligheten for å fullføre (Markussen et al. 2006:168). Den kritiske overgangen med hensyn til frafall i de mannsdominerte fagene er overgangen mellom de to årene skole og de to årene som lærling.

Elever i de mannsdominerte lærefagene er for øvrig avhengig av å få læreplass i konjunkturfølsomme deler av privat sektor, og læreplassvanskeligheter her kan forventes å bli særlig store i nedgangstider. Den foreliggende forskning på frafall og gjennomstrømming i videregående, som går tilbake til 1994-kullet, sporer i hovedsak utvikling i løpet av en økonomisk oppgangsperiode. En mindre konjunktur nedgang i 2002–03 ga en smaksprøve på yrkesutdanningssystemets sårbarheter. Disse økonomiske svingningene medførte en markant nedgang i andel som fikk tilbud om læreplass i 2001-kullet (Helland & Støren 2004:97). Dette gikk spesielt ut over søkere som var svakt stilte i utgangspunktet, og søkere innen konjunkturfølsomme fagområder (Helland & Støren 2004:106; Støren et al. 2007:92).

FRAFALL OG SOSIAL BAKGRUNN

Forskningen viser at de som lykkes i lærefagenes opplæringsløp er systematisk selektert: «De som fikk læreplass hadde prestert godt på alle tidligere nivåer i skolen, de hadde vært lite borte fra skolen» (Markussen et al. 2006:169). Det er arbeidsgiverne som i praksis tar avgjørelsene om hvilke lærlinger de vil ha. De fleste bedrifter vegrer seg for å ta inn de svakeste elevene som lærlinger, og hvor strenge kriterier som stilles varierer i noen grad med økonomiske svingninger (se Helland & Støren 2004). Det er uansett sterke sammenhenger mellom frafall og tidligere fravær og karakterer. Markussen m.fl. konkluderer med at «[b]åde for bortvalg og kompetanseoppnåelse er karakterer den enkeltvariabelen som har sterkest effekt» (2006:248).¹² Jo dårlige karakterer en har, jo mindre er sannsynligheten for å få læreplass. Frafall på grunn av mangel på læreplass-tilbud er slik sett en følge av å havne nederst i skolens meritokrati.¹³ Overgangen halvveis ut i lærefagenes opplæringsløp fungerer i mange tilfeller som et «hit, men ikke lenger» for de teoretisk svakeste elevene.¹⁴ Et vesentlig spørsmål for forståelse av bakgrunnen for frafall blir da hva som påvirker karakterforskjeller i de to årene med skolebasert opplæring.

Det er etter hvert velkjent at gutter har lavere gjennomsnittskarakterer enn jenter, både på ungdomsskolen og i videregående. Tall fra en nyere SSB-rapport om skoleprestasjoner (Hægeland, Kirkebøen & Raaum 2006) viser imidlertid et mer nyansert bilde, som er relevant ved forståelse av frafall. For det første har ikke gutter dårligere karakterer i alle fag. På guttedominerte grunnkursfag på videregående, som er særlig interessante i frafallssammenheng, er de gjennomsnittlige kjønnsforskjellene i standpunktkarakterer svært små (i elektrofag) eller i guttenes favør (i mekaniske fag og byggfag) (Hægeland et al. 2006:49). For det andre viser rapporten at elevenes sosiale bakgrunn (målt ved foreldres utdanning og økonomiske ressurser) forklarer en betydelig større andel av variansen i standpunktkarakterer i videregående enn elevenes kjønn (Hægeland et al. 2006:63).¹⁵ Når vi vet at karakterer er den enkeltfaktor som har sterkest effekt på frafall (Markussen et al. 2006:248), indikerer dette at sosial bakgrunn gjennomsnittlig har større betydning for frafall enn kjønn.¹⁶ Elever med

foreldre med lav utdanning og lav inntekt har gjennomsnittlig dårligere karakterer og dermed lavere sannsynlighet for å fullføre.

Sosiale forskjeller i frafall er også tydelig i SSBs gjennomstrømningsstatistikk. Av de i 2000-kullet som hadde foreldre med grunnskole som høyeste fullførte utdanning, avbrøt hele 50 prosent videregående innen fem år (uavhengig av studieretning og kjønn). Til sammenlikning avbrøt kun 10 prosent av de som hadde foreldre med lang høyere utdanning. Når det gjelder foreldrenes utdanning, er imidlertid disse gruppene ekstremkategoriene. På yrkesfag hadde om lag 70 prosent av elevene foreldre med videregående som høyeste fullførte utdanning. På allmennfag gjaldt dette 44 prosent av elevene.¹⁷ Dette illustrerer mer generelle mønster for klassemessig seleksjon til allmennfaglig og yrkesfaglig videregående. Ungdom fra «arbeiderklassen» har lenge vært i flertall på de yrkesrettede linjene (Støren & Arnesen 2003:151), hvor altså tre fjerdedeler av alt frafall finner sted. Støren m.fl. fremhever det å tilby et tilstrekkelig antall læreplasser som det viktigste tiltaket for å utjevne sosiale forskjeller i andeler som oppnår studie- eller yrkeskompetanse (2007:294).¹⁸

FRAFALL, KJØNN OG ARBEIDSMARKED

Inntrykk av frafall som et kjønnsproblem for gutter kan også nyanseres ved å undersøke hva som skjer med dem som slutter. Dette er nær knyttet til mer generelle forskjeller mellom menn og kvinner på arbeidsmarkedet – arbeidsmarkedets kjønnsdelte struktur.

Flere rapporter har vist at forskjellige yrkesfaglige studieretninger legger ulike føringer på fremtidig sektortilknytning på arbeidsmarkedet og på fremtidig sysselsettingssituasjon (bl.a. Grøgaard 2006; Grøgaard, Markussen & Sandberg 2002; Støren et al. 2007). Elever med yrkeskompetanse innen mannsdominerte håndverks- og industrifag går vanligvis til faste heltidsjobber i privat sektor, mens de med yrkeskompetanse innen kvinnedominerte helse- og omsorgsfag vanligvis går til midlertidige deltidsjobber i offentlig sektor.¹⁹ Disse ulikhetene i sysselsetting har sin bakgrunn i stillingsstrukturen i privat og offentlig sektor og den kjønnsmessige arbeidsdelingen mellom disse.

Når det gjelder kjønnsforskjeller i frafall, er analyser av 94-kullets overganger fra yrkesfaglig videregående til arbeid særlig interessante. Grøgaard (2006) viser hvordan sysselsettingssituasjonene til dem som

avbryter yrkesfaglig studieretning uten yrkeskompetanse varierer etter studieretning, og dermed kjønn, fordi arbeidsmulighetene for ufaglærte varierer mellom ulike sektorer på arbeidsmarkedet. Han konkluderer med at de som hadde sluttet på de mannsdominerte håndverks- og industrifagene var «vinnerne» blant dem uten yrkes- eller studiekompetanse. 41 prosent av disse hadde fått fast heltidsarbeid, hvorav 17 prosent oppfattet denne jobben som relevant. Dette er lave tall, men blant de ufaglærte med bakgrunn fra helse- og sosialfag hadde imidlertid kun 18 prosent fått fast heltidsstilling, hvorav bare 2 prosent oppfattet den som relevant (Grøgaard 2006:253).²⁰

De som sluttet på de mannsdominerte linjene så altså ut til å ha bedre muligheter på arbeidsmarkedet. Dette er interessant av flere grunner. For det første kan slike muligheter i større grad tenkes å «friste» gutter til å slutte, og slik sett *bidra* til guttenes høyere frafall. For det andre betyr det at de kompensatoriske kanaler kan være mer velfungerende innenfor mannsdominerte fag enn i kvinnedominerte fag. De som hadde sluttet på de kvinnedominerte studieretningene kom dårligst ut, enten en tar for gitt at målet var å skaffe seg fast arbeid, heltidsarbeid eller arbeid med (relativt sett) god lønn. Dette er vesentlig, fordi det indikerer at frafall kan være et større individuelt problem for jenter enn for gutter. Når vi i tillegg vet at nesten 40 prosent av de som slutter på yrkesfag uten kompetanse *er* jenter, nyanseeres eventuelle forestillinger om frafall som et kjønnsproblem for gutter.

UTBREDT TOLKNING AV MANNLIG KJØNN SOM PROBLEMATISK

Vår tids fortolkning av kjønnsforskjeller i utdanning må sees i sammenheng med diskusjoner om kjønn i den bredere modernitetsdebatten. Endrede kjønnsrelasjoner har her i stor grad blitt tolket innenfor rammen av narrativer om overgang fra industrisamfunn til postindustrielt kunnskaps- og utdanningssamfunn. Et eksempel på dette er når Pedersen hevder at gutter og menn på mange måter henger fast i «gammeldagse og uhensiktsmessige kjønnsroller» og at «jentene har taklet moderniteten bedre enn guttene» (1996a:80). Et annet eksempel er når Frønes slår fast at «[m]enn er overrepresentert i alle problemsammenhenger i moderne utdanningssamfunn» (2005:17). Det

er også blitt hevdet at vår tids samfunnsendringer medfører særlige problemer for gutter med arbeiderbakgrunn, på grunn av problematiske trekk ved deres kjønnsroller: «Mest sårbare blir gutter fra den klassen som klartest peker mot gårsdagens samfunn: den tradisjonelle arbeiderklassen. En grunn er at disse guttene har så dårlige rollemønstre i sine fedre, fordi fedrene med sine manuelle industriarbeidferdigheter så åpenbart representerer irrelevant kunnskap» (Pedersen 1999:48).

Slike perspektiver fra mer generell samfunnsforskning ser ut til å representere en viktig ramme for forståelse av gutters underbygning i utdanningssystemet: Gutters skoleproblemer er blitt forstått ved hjelp av kjønnsrolleforklaringer, og relatert til maskulinitet: «At ungdommelig maskulinitet fremdeles skapes ved at man er avvisende til skolearbeid, er et av utdanningssamfunnets paradokser» (Frønes 2005:17). Også i den offentlige debatten finner en slike eksempler: «Gutter kan komme til å benytte seg av en struttende og demonstrativ maskulinitet i et system som ikke er laget for dem som arbeiderklassegutter» (Kjersti Ericsson i Dagsavisen 03/11-2003). Bjerrum Nielsen har advart mot ønsker om å tilpasse skolen til det hun ser som en «utdatt maskulinitet» (Dagbladet 23/02-07).

På tross av sammenfall mellom generelle fortolkninger om menn/gutter i kunnskapssamfunnet og de statistiske kjønnsforskjeller i frafall, er det lite i den foreliggende empiriske forskning som tilsier at kjønn er det mest vesentlige aspektet for å forstå bakgrunnen for frafall. De overordnede data om kjønnsforskjeller kan imidlertid fortolkes som at «kjønn forklarer» hele frafallsproblematikken.²¹ Forklaringene kan da få det klassiske trekk at de dreier seg om spørsmål om «hvorfor», uten at forståelsen av «hva» som skjer er etablert. Fenomenet blir med andre ord ikke tilstrekkelig kontekstualisert. Kunnskap om hvem som faller fra, og i hvilken kontekst frafallet forekommer (hvor og når), er nødvendig for fruktbare tolkninger av frafallsstatistikk.

I kjølvannet av Willis' *Learning to labour* (1977) utviklet det seg en hel tradisjon i utdanningssosiologien med fokus på maskulinitet som problematisk for adferd i utdanningssystemet (se Delamont 2000). Denne tradisjonen har imidlertid ikke stått særlig sterkt i norsk forskning. Påstander om sammenhenger mellom gutters utdan-

ningsadferd og deres forestillinger om maskulinitet/kjønnsroller gjøres primært med ryggdekning i internasjonal forskning, og da særlig britisk utdanningsforskning. I norsk kontekst er det fremdeles få empiriske studier som har undersøkt betydningen av forestillinger om maskulinitet i utdanningssammenheng (noen eksempler er Bredesen 2003; Lyng 2007; Vogt 2007). Lyng stilte nylig spørsmål ved «notions of intrinsic connections between school rejection and masculinity» (2007:1), på bakgrunn av etnografisk forskning ved to ungdomsskoler. I hennes materiale var det å avvise skolen ikke mer typisk for gutter enn for jenter.

Konstruksjon av frafall som et kjønnsproblem kan kanskje også forstås ut fra vår tids likestillingshistoriske kontekst eller «tidsånd». Det ikke tilfeldig at frafall har blitt sett som et kjønnsproblem for gutter på 2000-tallet. Menn og gutter blir stadig oftere betraktet som offer i likestillingssammenheng.²² Økt bevissthet om menns problemer har de siste år også fått flere politiske utslag, blant annet ved nedsettelsen av Mannspanelet og utarbeidelsen av verdens første Stortingsmelding om menn.

Blant andre Collinson og Hearn (1994) etterlyste på 90-tallet mer av det de kalte for «naming men as men». Liknende etterlysninger ble også fremmet i norsk sammenheng (for eksempel Oftung 1998). På mange samfunnsområder er nok denne formen for bevisstgjøring fremdeles mangelvare, men i norske diskusjoner om frafall har dette skjedd i utstrakt grad. Her har vært fokus både på kjønnsforskjeller og på kjønn som primær forklaringsfaktor.

KJØNNSPROBLEMER OG SOSIAL KONTEKST

I norsk kontekst kan kjønnsproblemtolkninger av frafall sies å ha bidratt til det Morgan har kalt «a diffuse sense of gender panic on the part of men» (2006:117). Den norske frafallsdebatten må her sees i sammenheng med internasjonale diskurser som vokste frem på 90-tallet om maskulinitet i krise. Flere mannsforskere har analysert kjennetegn ved det som er kalt «the masculinity crisis discourse» (bla. Mac an Ghaill & Haywood 2007; Morgan 2006; Whitehead 2002). Disse har blant annet drøftet i hvilken grad det dreier seg om en faktisk krise og i hvilken grad den er en diskursiv krise. Et spørsmål har da vært om medias oppmerksomhet har forsterket krisen, eller *skapt* kri-

sen. Flere har også uttrykt at det kunne være fruktbart å analysere påstander om maskulinitet i krise som en *moralsk panikk* (blant andre Beynon 2002:76; Morgan 2006:117).

I diskursen om maskulinitet i krise har gutter og unge menn vært et hovedfokus (Morgan 2006:112). Dette har antakelig bidratt til at kjønn i samme tidsperiode er blitt en viktig forklaringsfaktor på gutters problemer. Flere har påpekt at dette har bidratt til udifferensierte fremstillinger av «gutter». Det har vært stor uklarhet rundt *hvilke* gutter som er i krise og hvem som (eventuelt) blir «tapere». Med utgangspunkt i en diskursanalyse av debatter om gutters dårlige skoleprestasjoner i England, påpekte Griffin (2000) at fokus på kjønn tilslørte betydningen av både rase og klasse. Hun påpekte en bemerkelsesverdig «... lack of clarity over precisely *which* boys (and which girls) are the focus of so much concern. [...] boys are located as an undifferentiated but explicitly gendered mass of victims in need of help» (2000:176). Debattenes diskursive form hadde karakter av det Griffin kalte for «... using gender to obscure race and class» (2000:168). Arnot (2004) har bemerket en bredere diskursiv endring i denne retning – at klasseforskjeller gutter imellom i økende grad har blitt underkommunisert, mens betydningen av kjønn er overdrevet. Klasse har i stor grad forsvunnet ut av diskusjoner om gutters problemer, og gutter er blitt fremstilt som en udifferensiert gruppe. Arnot påpeker at «lads» ikke lenger betegner arbeiderklassegutter, men at «[t]he concept of 'the lads' has been extended in the media, in politics, and even in boys' popular worlds to represent 'all boys'» (2004:36).

Også flere mannsforskere har understreket at «kjønning» av menn kan gå for langt. I en artikkel med tittelen «Breaking out of the binary trap» advarer Jackson (1998) mot det han kaller «gender absolutism». Dette betegner forklaringer som tilkjenner kjønn enerådende og overveldende betydning for adferd og holdninger. På beslektet vis påpeker Morgan at en del av påstandene om maskulinitet i krise har vært «over-gendered» (Morgan 2006:119). Beynon advarer også mot at maskulinitetsbegrepet står i fare for å skyve ut på sidelinjen («push aside») andre betydningsfulle variabler (2002:96). Disse advarslene kommer som reaksjoner på at henfallenhet til kjønn som primær forklaringsvariabel på menns adferd og problemer har økt. Kjønnsp-

blemtolkninger av frafall er ett eksempel på dette. Det er selvsagt mulig at en del av frafallet blant gutter kan være knyttet til deres forestillinger og oppfatninger om maskulinitet. Det er imidlertid lite belegg for å hevde dette ut fra den foreliggende forskningen på feltet.

Kjønnsproblemtolkninger av frafall kan også relateres til større teoretiske utviklingstrekk i etterkant av den kulturelle vending («the cultural turn»). MacInnes (1998) har knyttet maskulinitetsbegrepets fremvekst og popularitet til dets koblinger med «identitetspolitikk» (Giddens 1996), som fikk stor utbredelse på 90-tallet. Han hevder at det på 90-tallet utviklet seg et «fetisjistisk» forhold til kjønnsforskjeller, parallelt med at andre sosiale forskjeller i større grad ble oppfattet som utvisket:

Focusing on masculinity has the danger that it leads us into an apparently radical but in practice individualized and conservative cul-de-sac which reinforces the contemporary preoccupation with the self at the expense of its social context (MacInnes 1998:59).

Ifølge MacInnes representerer altså overdrevet fokus på kjønn en individsentrering, ved at andre vesentlige trekk ved den sosiale kontekst nedtones. Når det gjelder frafall, viser forskningen at strukturelle utfordringer og klassebakgrunn er vesentlige aspekt ved frafallets sosiale kontekst. Nedtoning av disse aspektene, gjennom fokus på kjønn, kan innebære både over-kjønnede forklaringer (Morgan 2006), «gender absolutism» (Jackson 1998) og utilbørlig individualiserte forklaringer (MacInnes 1998).

INDIVIDUALISERING OG BEGREPSENDRINGER I OMTALE AV FRAFALL

På tross av de påviste sammenhenger mellom frafall og sosial bakgrunn, tolkes frafall sjelden som et klassefenomen. Det er derfor interessant å drøfte tolkninger av frafall i forhold til mer generelle spørsmål om individualisering, og et nytt vokabular i forskningen. Begrepene «drop-out» og «fracfall» blir stadig sjeldnere, og flere rapporter unngår eksplisitt å bruke begrepet «fracfall». I begrunnelsene antydes det at de gamle begrepene bærer med seg en form for funksjonalistisk ballast (se for eksempel Markussen et al. 2006:9). Interessante nye begreper er «self-exclusion» i den internasjonale

forskningen, og det beslektede begrepet «bortvalg» i den norske frafallsforskningen. Disse nye begrepene er i praksis handlingsteoretiske presiseringer, og det er her nærliggende å anta at vår tids teoretiske trender spiller inn. Begrepene legger større vekt på betydningen av ungdommenes valg. Begrepsendringene representerer en individualsentrering i tolkningene av frafall – de impliserer friere individer, men gir dermed også individene mer ansvar for konsekvensene av sine handlinger. Ungdommene tilskrives mer individuelt handlingsrom (agency) i sluttingen.

Ut fra individualiseringsteorier vil denne typen begrepsendringer være på sin plass som følge av mer generelle påstander om historiske endringer de siste tiårene. Beck hevder for eksempel at «... socially prescribed biography is transformed into biography that is self-produced and continues to be produced» (1992:135). I et slikt perspektiv blir det forståelig at frafall tolkes som et *valg* om å tre ut av skolen – et valg som er en integrert del i en *selv-produsert* biografi («choice biography»). I norsk kontekst signaliserer Heggen, Jørgensen & Paulgaard en liknende handlingsteoretisk posisjon, for eksempel når de skriver: «Marginalisering dreier seg om prosesser der *valgene* en gjør, har fått følger som mange vil oppfatte som uheldige» (2003:3, min uth.). Hos Markussen m.fl. antydes en tilsvarende vektlegging av valg: «... på de yrkesfaglige retningene hadde 30 prosent *valgt* å avslutte utdanningen før de var ferdige» (2006:30, min uth.). En kan stille spørsmål ved om vektlegging av individuelle valg er den hensiktsmessige handlingsteoretiske presisering når vi blant annet vet at mye frafall henger nær sammen med institusjonelle trekk ved de aktuelle utdanningsløpene.

Teorier om individualisering har vunnet stor utbredelse, men er også blitt møtt med mye kritikk.²³ Teoriene er blant annet kritisert for å beskrive en middelklassevirkelighet og fremme en dekontekstualisert samfunnsforståelse (Brannen & Nilsen 2005). Flere forskere har stilt spørsmål ved individualiseringstesens riktighet. Det mest omfattende arbeidet i norsk sammenheng er bidragene til Krange og Øia (Krange 2004; Krange & Øia 2005). Det finnes også stadig mer empiri som viser at dette kan være et misvisende teoretisk utgangspunkt for studier av norske ungdommers utdanningsvalg (blant andre Bæck 2006; Seljestad 2003; Vogt 2007). Savage (2000) viser for Eng-

lands del at det utbredte inntrykk av individualisering skyldes endringer i klasseformasjon og klassebevissthet fremfor vesentlige endringer når det gjelder systematiske forskjeller i sosial ulikhet. Han har påpekt at «[c]lass inequalities are routinely brushed aside, ignored and effaced, even by those most disadvantaged by them» (Savage 2002:60).²⁴ En tilsvarende utvikling har etter alt å dømme gjort seg gyldig i Norge. Det som tidligere ble oppfattet som klassespørsmål, blir stadig oftere oppfattet som individuelle spørsmål.

I forskning på problematikk knyttet til ungdommers frafall og arbeidsledighet har klassebegrepet i stor grad måttet vike for mer tidsriktige begreper om sosiale forskjeller: *sosial eksklusjon* og *marginalisering* (se for eksempel Heggen 2004; Heggen et al. 2003; Heggen & Øia 2005; Pedersen 1996a, 1996b; Raaum, Røgstad, Røed & Westlie 2005). Dette kan henge sammen med at systematisk gjennomstrømningsstatistikk er blitt tilgjengelig i en periode hvor klassebegrepet har vært under kritikk. Begrepet sosial eksklusjon har siden midten av 90-tallet vært det sentrale begrep om sosiale forskjeller i EU-sammenheng. Bakgrunnen for dette er blant annet at enkelte medlemsland ikke lenger var komfortable med bruken av begrepet «fattigdom» om problematikk i eget land (Halvorsen 2000). Savage kontrasterer bruken av begrepet sosial ekskludering med bruken av klassebegrepet, og påpeker at forskjellene har betydningsfulle konsekvenser:

The language of social exclusion, by contrast, does not draw attention to divisions amongst the 'socially included' and implies a society where most social groups have been incorporated into a common social body, with shared social values and interests, and no major issues to fundamentally divide them amongst themselves. Given this assumption, policy need only focus on bringing in those – few – outsiders who remain outside the social body (Savage 2002:60).²⁵

I frafallssammenheng innebærer begrepsendringen et tegn på det Bernstein (1958) for femti år siden mente ville bli en utvikling mot «individualization of failure» (1958:173) – at meritokratisering av klasseforskjeller gjennom demokratisering av utdanningssystemet ville gjøre mislykkethet til et mer personlig anliggende. Wyn (2003) bruker en analogi om at fokus på sosial ekskludering i utgangspunktet omhandler toppen av isberget. Ut fra denne analogien og Savage

sine innvendinger, kan en si at begrepet sosial ekskludering innebærer fare for å overse sprekker i de delene av isberget som er under vann – mer generelle motsetningsforhold i befolkningen for øvrig. Fokus på marginalisering og eksklusjon fremstår, sett i forhold til begreper om klasse, som en utvikling mot større grad av individualsentrering og konsensusorientering.

I forskningen på fagopplæringens historie ligger flere ansatser til mer konfliktteoretiske tolkninger. Frafall behøver ikke tolkes som individuelle valg om å slutte, men kan også tolkes som et utslag av skjeve maktforhold i samfunnet mellom ulike kunnskapsbegreper – praktisk og teoretisk kunnskap. Daly og Mjelde (2002) har kalt dette for «[t]he social division of knowledge in society» og påpekt at denne er nær knyttet til klasse. At denne typen makt- og dominansforhold er nedfelt i yrkesfaglig videregående er også påpekt av Halvorsen: «Yrkesutdanningen er på mange måter etablert som en forbindelse mellom det hånd-gripelige og det be-gripelige, men med en kulturell dominans for det be-gripelige, en dominans som stadig er blitt forsterket» (1995:100). Noe av Reform 94-kritikken antydte at yrkesfagernes økte teorimengde særlig gikk ut over «svake elever», og det var implisitt at dette hadde skjeve konsekvenser i forhold til sosial bakgrunn. Slik kritikk ble siden avløst av det som i denne artikkelen er kalt for kjønnsproblemtolkninger av frafall, uten at det empiriske grunnlaget for mer klasserelevant fortolkning forsvant. Gjennomgangen av forskningen viser at frafall helt siden Reformen har vært nær knyttet til strukturelle utfordringer så vel som til elevenes klassebakgrunn.

Parallelt med at menn og gutter i økende grad har blitt forstått som kjønnede, har det skjedd en dreining mot mer individfokus i forklaringer på sosiale ulikheter. Begge disse beslektede utviklings-trekkene kan en se spor av når frafall på 2000-tallet er blitt forstått som et kjønnsproblem. Begrepsendringene i omtale av frafall ser også ut til å ha sammenheng med en mer generell utvikling mot teoretisk fokus på individualisering og individuelle valg på bekostning av strukturelle samfunnsforhold (Brannen & Nilsen 2005). Fokus på marginalisering, sosial eksklusjon og «bortvalg» ved studier av frafall har andre konsekvenser enn fokus på frafall som et ledd i reproduksjon av klasseforskjeller i utdanningsystemet. Valg mellom begreper

med ulik teoretisk ballast, som for eksempel «bortvalg» eller «fracfall», bør imidlertid ikke være prinsipielle valg ut fra begrepsmessige trender, men basert på vurderinger av individuelle motivers betydning i den aktuelle kontekst. Først da kan begrepenes ulike meningsinnhold bidra til å vise nyanser ved den aktuelle problematikken.

STRUKTURELLE HINDRINGER FREMFØR KJØNN

Det er gode grunner til å nyansere eventuelle inntrykk av kjønn som forklaringsvariabel *par excellence* når det gjelder fracfall på yrkesfag. Verken generelt høyt fracfall eller høy andel gutter er nye fenomener. Tilgjengelig statistikk viser at begge deler har vært påfallende stabile siden Reform 94. De kan til dels betraktes som følger av den utvidelse av videregående utdanning og den sterke institusjonelle standardisering av fagutdanningene som Reform 94 innebar. Undersøkelse av fracfallets institusjonelle kontekst på yrkesfag er et fruktbart utgangspunkt for forståelse av bakgrunnen for kjønnsforskjeller i fracfall. Det å få læreplass i konjunkturfølsomme deler av privat sektor, utgjør en viktig strukturell hindring for gjennomstrømming innenfor lærefagene på de mannsdominerte studieretningene. Gutter konfronteres med denne strukturelle hindringen i større grad enn jenter, og den har derfor betydning for de overordnede kjønnsforskjellene i fracfall. Det høyere fracfallet på guttelinjene er altså nær knyttet til strukturelle faktorer som ligger utenfor individene selv. Om gutters høyere andel fracfall tolkes som et uttrykk for en problematisk kjønns sosialisering, kan det bidra til en form for mystifisering av det som i stor grad dreier seg om følger av fagopplæringens institusjonelle oppbygning. Ikke minst kan forståelse av fracfall som et kjønnsproblem for gutter innebære usynliggjøring av jenters fracfall.

Kjønnsproblemtolkninger innebærer også fare for å usynliggjøre sammenhenger mellom fracfall og sosial bakgrunn. Artikkelen har vist flere slike sammenhenger. Elever på yrkesfag selekteres til læreplasser primært ut fra karakterer, som varierer vesentlig mer etter sosial bakgrunn, enn etter kjønn. Det er også tydelige, mer generelle, sammenhenger mellom fracfall og foreldres utdanningsnivå. Lite oppmerksomhet rundt slike klasserelaterte faktorer har trolig sammenheng med mer overordnede teoretiske strømninger. Menn og gutter har de siste tiår i økende grad blitt forstått som kjønnede, og det har vært økt opp-

merksomhet rundt deres kjønnsproblemer. Det har også i samme tidsrom forekommet mer generelle teoretiske endringer i retning av individsentrering i forklaringer på sosiale forskjeller.

Denne artikkelen må ikke tolkes som en argumentasjon for å se bort fra kjønn som relevant ved forklaringer på frafall. Det er opplagt at kjønn på flere måter er avgjørende for å forstå unges overganger fra utdanning til arbeid. Kjønn må imidlertid da forstås som strukturerende for de institusjonelle ordninger ungdommer konfronteres med i utdanningssystemet, og ikke kun som kjennetegn ved individene. Dette gjelder særlig på yrkesfag hvor gutter og jenter i stor grad gjennomgår ulike opplæringsløp. Det er lite belegg i forskningen for å hevde at det først og fremst er ved guttenes individuelle forestillinger om kjønn at «skoen trykker», og at dette er en vesentlig bakgrunn for kjønnsforskjellene i frafall. Gutter slutter mest, men ikke nødvendigvis fordi de er gutter.

Flere strukturelle omstendigheter tilsier at frafallsproblematikk kan komme til å bli større i tiden fremover, og at konsekvensene av frafall kan bli mer alvorlige. Fødselskullene det i dag eksisterer gjennomstrømningsstatistikk for, er blant de minste i etterkrigstiden. De neste årene vil det i gjennomsnitt være om lag 20 prosent større kull som starter videregående enn de som begynte i videregående for ti år siden.²⁶ Konkurransen om «goder», både i forhold til utdanning og arbeid, blir som kjent større jo større fødselskull en tilhører. I tillegg er det en pågående utvikling at stadig større andeler av årskullene velger yrkesfag (Raabe 2005:18). Denne utviklingen vil, særlig i kombinasjon med nedgangstider og økt arbeidsinnvandring, utgjøre et strukturelt press på gjennomstrømmingen på yrkesfag og sannsynligvis også medføre at de kompensatoriske kanaler vil fungere dårligere. Frafall i videregående vil da ikke bare få større personlige konsekvenser, men også bli et større samfunnsproblem.

Noter

1. NHO-nyhetsbrev 10/01-08. Lesedato 31/03-08: <http://www.nho.no/article.php?articleID=19318&categoryID=56>
2. Forskning som kaster lys over frafallsspørsmålet er i hovedsak gjort ved Norsk institutt for studier av forskning og utdanning (NIFU). De omfattende rapportene *Og*

hvem stod igjen...? (Støren et al. 2007) og *Forskjell på folk – hva gjør skolen?* (Markussen et al. 2006) oppsummerer det meste av forskningen så langt. Det finnes også flere omfattende utvalgsundersøkelser som fulgte utvalg av 1994-kullet i seks år (se Grøgaard 2006, Grøgaard et al. 2002). I tillegg benyttes frafallsstatistikk fra Statistisk sentralbyrå (for kullene 1994-2001). Råttall generert i SSB Statistikkbanken utgjør grunnlag for de fleste av forfatterens beregninger. Ulike kilder gjør det her nødvendig å avklare enkelte sentrale begreper: Artikkelen konsentreres om frafallssituasjonen etter 5 år, fordi kortere forsinkelser, samt mindre avvik fra 2 + 2 modellen i lærefagene, da fanges opp. En slik avgrensning er også gjort i SSB-statistikken. Begrepet «fracfall» sikter dermed til andelen som ikke har fullført med studie- eller yrkeskompetanse innen fem år, og ikke fremdeles er i videregående opplæring. Betegnelsene «avbrutt» eller «sluttet» sikter til den samme andelen (på samme måte som i SSB-statistikken). Det må presiseres at disse betegnelsene ikke brukes som handlingsbegreper, men som betegnelser på andelen som ikke har fullført med kompetanse innen fem år, årsak uvisst.

3. 25,2 % i 94-kullet, 24,7 % i 97-kullet, 23,6 % i 98-kullet, 24,1 % i 99-kullet og 26,2 % i 2000-kullet og (ca.) 24 % i 2001-kullet. Forfatterens beregninger basert på SSBs tall (2007a, 2008a).

4. 63 % i 94-kullet, 61,4 % i 1997-kullet, 61,4 % i 1998-kullet, 61,8 % i 1999-kullet og 61,6 % i 2000-kullet. Forfatterens beregninger basert på SSBs tall (2008b).

5. Forfatterens beregninger basert på SSBs tall (2007b, 2008a).

6. Forfatterens beregninger basert på SSBs tall (2008a).

7. Tilsvarende tall for allmennfaglige studieretninger er til sammenlikning åtte prosent blant gutter og fem prosent blant jenter (SSB 2007b).

8. Forfatterens beregninger basert på SSBs tall (2006a, 2006b).

9. Kjønnsdominans er ikke spesifisert i gjennomstrømningsstatistikken fra SSB, men i flere av forskningsrapportene.

10. Beregnet snitt av de fire mest mannsdominerte linjene (Støren et al. 2007:129). Det er ikke derved sagt at de ikke fullførte for eksempel i løpet av seks år.

11. Blant de guttene som var lærlinger i 2004, var 81 prosent innen mannsdominerte studieretninger. Forfatterens beregninger basert på SSBs tall (2005). Her kan også nevnes at det har vært en nesten 20 prosent økning i antall lærlinger fra 2004 til 2006 og at denne økningen stort sett består av gutter. Andelen gutter blant lærlinger har økt fra 70 til 73 prosent. Forfatterens beregninger basert på SSBs tall (2008c).

12. Karakterer har også avgjørende betydning for innfridd førsteønske ved *valg* av videregående. Det å ikke få innfridd første ønske har en negativ effekt på sannsynligheten for å fullføre (Støren et al. 2007:214)

13. Sammenhengen mellom karakterer og frafall kan illustreres med situasjonen til elever med minoritetsbakgrunn. Disse er kjent for å ha svakere progresjon. Innenfor hvert karaktersjikt har imidlertid minoritets elever *bedre* progresjon enn majoritets elevene (Støren et al. 2007:12). Etter kontroll for foreldres utdanningsnivå, arbeidsmarkedsstatus og inntekt, er det liten eller ingen forskjell mellom elever med ikke-vestlig bakgrunn og majoritets elevene med hensyn til gjennomføring (Støren et al. 2007:17). Tidligere analyser har imidlertid vist at elever med minoritetsbakgrunn må ha bedre karakterer for å få læreplass enn majoritets elever (Lødding 1998).

14. Elever som ikke får læreplass, får tilbud om å fullføre opplæringen (VK2) i skole. Dette er imidlertid ikke uproblematisk. Det er en «betydelig svakere» gruppe som ender opp med å ta VK2 i skole som erstatning for læreplass. Det er også grunner til å tro at kvaliteten på denne opplæringen er dårligere enn den en får gjennom lære (Stø-

ren et al. 2007:19). De som ikke får lære plass har gjerne dårlige karakterer og høyt fravær, og er nok ofte svært lite motivert for flere år med skolebasert opplæring. Her kan også nevnes at avbrudd etter å ha begynt i lære, ikke ser ut til å variere med sosial bakgrunn. Det var ingen forskjell i foreldres utdanningsnivå mellom de lærlinger som sluttet og de som ikke sluttet (Markussen et al. 2006:167–169). Dette tilsier at betydningen av sosial bakgrunn særlig slår ut ved de delene av opplæring som foregår i skole.

15. Flere analyser av karakterforskjeller i grunnskolen indikerer at betydningen av sosial bakgrunn er økende (for eksempel Bakken 2004).

16. Sosial bakgrunn er her definert som foreldrenes utdanningsnivå og økonomiske status. I det følgende brukes også begrepet «klassebakgrunn» for å beskrive betydningen av sosial bakgrunn, med bevissthet om at dette hører hjemme i en mer konflikteoretisk tradisjon for forståelse av sosial ulikhet.

17. Forfatterens beregninger basert på SSBs tall (2008a).

18. Løsningen på problemet med at ikke alle får lære plass er imidlertid ikke ukomplisert, blant annet fordi det knytter an til diskusjoner om senking av faglighetskrav ut fra sosialpolitiske begrunnelser. Olsen (2008) viser til gamle spenninger mellom fag- og yrkesutdanningens funksjoner som fagopplæring og dens funksjoner «som sosialpolitisk tiltak for skoletrøtt ungdom» (2008:42). Den tyske fagopplæringsforskeren Burkhardt Lutz har påpekt motsetninger mellom vektlegging av faglighet og intensjoner om å «... do some good for low achievers who are the victims of the school system» (1994:26).

19. Blant de i 94-kullet som var sysselsatt i offentlig sektor i år 2000, hadde 45 prosent fått midlertidige stillinger (på enten heltid eller deltid). Blant de som var blitt ansatt i kommunal sektor hadde 56 prosent fått faste stillinger, hvorav kun ca. halvparten var faste heltidsstillinger (29 %). Til sammenlikning var 80 prosent av de som var ansatt i privat sektor i slike faste heltidsstillinger (Grøgaard 2006:249).

20. Dette kan være endret siden 94-kullet, blant annet som følge av økt arbeidsinnvandring av ufaglærte arbeidere innen bygg og anlegg. Tilsvarende detaljerte analyser er foreløpig ikke gjennomført for senere kull. En nyere analyse av sosial ekskludering blant unge viste imidlertid at kjønn hadde helt ubetydelig påvirkning på sannsynligheten for å bli arbeidsledig/inaktiv (Raaum et al. 2005:26). Her kan også nevnes at kunnskapene om langvarige konsekvenser av frafall er noe mangelfull. En vet at sluttet har høyere sannsynlighet for å bli arbeidsledige, men det er mindre kunnskap om hvor lenge de forblir arbeidsledige og i hvilken grad de begynner på andre utdanninger eller kurs. Foreliggende forskning viser tydelig at overgangen fra utdanning til arbeid *tar lenger tid* for de som ikke fullfører videregående, men hvor lang tid den tar fanges ikke opp i studiene, som i det lengste har fulgt elevene i seks år etter påbegynt videregående.

21. Christine Griffin (2000) har gjort en liknende observasjon om bruk av overordnet statistikk om kjønnsforskjeller i britisk debatt på 90-tallet om gutters dårlige skoleprestasjoner: «In the popular and the academic domains, the crisis over boys' 'underachievement' is constructed around and whipped up through the repeated recitation of statistics» (2000:169).

22. Det at menn nå blir sett som offer i likestillingssammenheng, er imidlertid *ikke* et nytt historisk fenomen. Kimmel (1987) viser blant annet til to tidligere historiske perioder hvor dette var utbredt.

23. For nyere bidrag i denne debatten, se Atkinson (2007a, 2007b, 2008).

24. Dette kan en se et interessant norsk eksempel på når ufaglærte kvinner (i renholdsbransjen og dagligvarebransjen), intervjuet av Skilbrei, ble fiendtlige da de ble spurt om de kunne sies å tilhøre arbeiderklassen (2003:128).
25. I norsk forskning på frafall er det nær beslektede begrepet «marginalisering» benyttet mer enn begrepet «sosial eksklusjon». Savage sine betenkeligheter er likevel aktuelle. Se Halvorsen (2000) for en sammenlikning av disse begrepene.
26. Forfatterens beregninger basert på SSBs tall (2007c).

Referanser

- Arnot, Madeleine (2004), «Male working-class identities and social justice: a reconsideration of Paul Willis's Learning to Labor in light of contemporary research». I: Nadine Dolby & Greg Dimitriadis, red., *Learning to labour in new times*. London: RoutledgeFalmer.
- Atkinson, Will (2007a), «Anthony Giddens as Adversary of Class Analysis». *Sociology*, 41, 3:533–549.
- Atkinson, Will (2007b), «Beck, Individualization and the Death of Class: A Critique». *The British Journal of Sociology*, 58, 3:349–366.
- Atkinson, Will (2008), «Not all that was solid has melted into air (or liquid): A critique of Bauman on individualization and class in liquid modernity». *The Sociological Review*, 56, 1:1–17.
- Bakken, Anders (2004), «Økt sosial ulikhet i skolen?». *Tidsskrift for Ungdomsforskning*, 4, 1:83–91.
- Beck, Ulrich (1992), *Risk society: towards a new modernity*. London: Sage.
- Bernstein, B. (1958), «Some Sociological Determinants of Perception: An Enquiry into Sub-Cultural Differences». *The British Journal of Sociology*, 9, 2:159–174.
- Beynon, John (2002), *Masculinities and culture*. Buckingham: Open University Press.
- Birkelund, Gunn Elisabeth & Trond Petersen (2003), «Det norske likestillingsparadokset». I: Ivar Frønes & Lise Kjølørød, red., *Det norske samfunn*. Oslo: Gyldendal.
- Brannen, Julia & Ann Nilsen (2005), «Individualisation, choice and structure: a discussion of current trends in sociological analysis». *The Sociological Review*, 53, 3:412–428.
- Bredesen, Ole (2003), «Problematiske gutter og fraværende menn: fagblikk og perspektiver på kjønn i skolen». Utdannings-/Kunnskapsdepartementet.
- Bæck, Unn Doris Karlsen (2006), «Kjønnsforskjeller og yrkespreferanser». *Tidsskrift for Ungdomsforskning*, 6, 1:47–66.
- Collinson, David & Jeff Hearn (1994), «Naming Men as Men: Implications for Work, Organization and Management». *Gender, Work & Organization*, 1, 1:2–22.
- Daly, Richard & Liv Mjelde (2002), «Learning at the point of production: New challenges in the social division of knowledge». *Sosiologisk årbok*, 7, 1:191–222.
- Delamont, Sara (2000), «The Anomalous Beasts: Hooligans and the Sociology of Education». *Sociology*, 34, 1:95–111.
- Frønes, Ivar (2005), «Kunnskapsindustri og kunnskapssamfunn». *Horisont*, 2:10–20.
- Frønes, Ivar & Ragnhild Brusdal (2000), *På sporet av den nye tid: kulturelle varsler for en nær fremtid*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Giddens, Anthony (1996), *Modernitet og selvidentitet: selvet og samfundet under senmoderniteten*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Griffin, Christine (2000), «Discourses of Crisis and Loss: Analysing the 'Boys' Underachievement' Debate». *Journal of Youth Studies*, 3, 2:167–188.

- Grøgaard, Jens B. (2006), «Yrkesutdannede ungdommers overgang til arbeid: jevne overgang og midlertidige avbrudd». I: Jens B. Grøgaard & Liv Anne Støren, red., *Kunnskapssamfunnet tar form: utdanningseksplasjonen og arbeidsmarkedets struktur*. Oslo: Cappelen.
- Grøgaard, Jens B., Eifred Markussen & Nina Sandberg (2002), «Seks år etter: om kompetanseoppnåelse fra videregående opplæring og overgang til arbeid og høyere utdanning for det første Reform 94-kullet». Rapport 3/2002. Oslo: NIFU.
- Halvorsen, Knut (2000), «Sosial eksklusjon: en kritisk vurdering av begrepet sosial eksklusjon med spesiell referanse til dagens Norge». *Tidsskrift for velferdsforskning*, 3, 3:157–171.
- Halvorsen, Tor (1995), «Forskning om yrkesutdanning og arbeidsliv: hvor går vi nå?». Særtrykk 4/1995. Bergen: Institutt for administrasjon og organisasjonsvitenskap.
- Heggen, Kåre (2004), *Risiko og forhandlinger: ungdomssosiologiske emner*. Oslo: Abstrakt forlag.
- Heggen, Kåre, Gunnar Jørgensen & Gry Paulgaard (2003), *De andre: ungdom, risikoser og marginalisering*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Heggen, Kåre & Tormod Øia (2005), *Ungdom i endring: mestring og marginalisering*. Oslo: Abstrakt forlag.
- Helland, Håvard & Liv Anne Støren (2004), «Videregående opplæring – progresjon, gjennomføring og tilgang til læreplasser». Skriftserie 26/2004. Oslo: NIFU.
- Hægeland, Torbjørn, Lars J. Kirkebøen & Oddbjørn Raaum (2006), «Skoleresultater 2005. En kartlegging av karakterer fra grunnskoler og videregående skoler i Norge». Notat 35/2006. Statistisk sentralbyrå.
- Jackson, David (1998), «Breaking out of the binary trap: boys' underachievement, schooling and gender relations». I: Debbie Epstein, Jannette Elwood, Valerie Hey & Janet Maw, red., *Failing Boys? Issues in Gender and Achievement*. Buckingham: Open University Press.
- Kimmel, Michael (1987), «The contemporary 'crisis' of masculinity in historical perspective». I: Harry Brod, red., *The making of masculinities*. Boston: Allen & Unwin.
- Krange, Olve (2004), «Grenser for individualisering: Ungdom mellom ny og gammel modernitet». Rapport 4/04. Oslo: NOVA.
- Krange, Olve & Tormod Øia (2005), *Den nye moderniteten: ungdom, individualisering, identitet og mening*. Oslo: Cappelen.
- Lutz, Burkhardt (1994), «The difficult rediscovery of 'professionalism'». I: *Apprenticeship: which way forward?*. Paris: OECD.
- Lyng, Selma Therese (2007), «Is There More to 'Antischoolishness' than Masculinity? On Multiple Student Styles, Gender, and Educational Self-Exclusion in Secondary School». *Men and masculinities*, DOI:10.1177/1097184x06298780.
- Lødding, Berit (1998), «Gjennom videregående opplæring? Evaluering av Reform 94. Sluttrapport fra prosjektet 'Etniske minoriteter'». Rapport 19/1998. Oslo: NIFU.
- Mac an Ghaill, Máirtín & Cris Haywood (2007), *Gender, culture and society: contemporary femininities and masculinities*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- MacInnes, John (1998), *The end of masculinity: the confusion of sexual genesis and sexual difference in modern society*. Buckingham: Open University Press.
- Markussen, Eifred, Berit Lødding, Nina Sandberg & Nils Vibe (2006), «Forskjell på folk – hva gjør skolen?». Rapport 3/2006. Oslo: NIFU.
- Morgan, David (2006), «The Crisis in Masculinity». I: Kathy Davis, Mary Evans & Judith Lorber, red., *Handbook of Gender and Women's Studies*. London: Sage.
- Nermo, Magnus (1999), «Structured by gender: patterns of sex segregation in the Swedish labour market. Historical and cross-national comparisons». Doctoral dissertation, Swedish Institute for Social Research, Stockholm.

- Oftung, Knut (1998), «Mannsforskning». *Mannsforskning*, 2, 1.
- Olsen, Ole Johnny (2002), «A different perspective on equity – the case of vocational education». I: Karl Jan Solstad, red., *Equitable education – utopia or realism?*. Nordlandsforskning. Rapport 7/2002.
- Olsen, Ole Johnny (2008), «Institusjonelle endringsprosesser i norsk fag- og yrkesutdanning. Fornylse eller gradvis omdannelse?». Notat 5/2008. Bergen: Stein Rokkan senter for flerfaglige samfunnsstudier.
- Pedersen, Willy (1996a), «Marginalitet – arbeiderklassens sårbare sønner». I: Tormod Øia, red., *Ung på 90-tallet*. Oslo: Cappelen Akademisk.
- Pedersen, Willy (1996b), «Marginalitetens reproduksjon». *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 1:3–27.
- Pedersen, Willy (1999), «I randsonen». *Mannsforskning*, 2:43–52.
- Puchert, Ralf, Marc Gärtner & Stephan Höyng (2005), *Work changes gender: men and equality in the transition of labour forms*. Opladen: Barbara Budrich.
- Raabe, Mona (2005), «Hovedtall for utdanning». I: *Utdanning 2005: deltakelse og kompetanse*. Statistisk sentralbyrå.
- Raaum, Oddbjørn, Jon Rogstad, Knut Røed & Lars Westlie (2005), «Young and out: an application of a prospects-based concept of social exclusion». Memorandum 17/2005. Oslo: Department of Economics, UiO.
- Sakslind, Rune (2002), «Utdannings sosiologiens tideverv». *Sosiologisk tidsskrift*, 10, 2:112–42.
- Savage, Mike (2000), *Class analysis and social transformation*. Buckingham: Open University Press.
- Savage, Mike (2002), «Social Exclusion and Class Analysis». I: Peter Braham & Linda Janes, red., *Social differences and divisions*. Oxford: Blackwell.
- Seljestad, Lars Ove (2003), «'Frisatt eller forankra?'». *Sosiolog-nytt*, 2:7–18.
- Skilbrei, May-Len (2003), «'Dette er jo bare en husmorjobb': ufaglærte kvinner i arbeidslivet». Rapport 17/2003. Oslo: NOVA.
- SSB (2005), Utdanningsstatistikk, lærlinger og avlagte fag- og svenneprøver, tabell 1. Lesedato 22.11.2007: <http://www.ssb.no/emner/04/02/30/utlaerling/tab-2005-03-04-01.html>
- SSB (2006a), NOS D 351. Elever og lærlinger i videregående, etter studieretning, tabell 5.2. Lesedato 22.02.2008: http://www.ssb.no/emner/04/90/nos_ind_utd/nos_d351/tab/5.2.html
- SSB (2006b), Statistisk årbok, tabell 166. Lesedato 03.10.2007: <http://www.ssb.no/aar-bok/2006/tab/tab-166.html>
- SSB (2007a), Utdanningsstatistikk. Gjennomstrømming i videregående opplæring, tabell 1. Lesedato 07.11.2007: <http://www.ssb.no/emner/04/02/30/vgogjen/tab-2007-09-20-01.html>
- SSB (2007b), Utdanningsstatistikk. Gjennomstrømming i videregående opplæring, tabell 2. Lesedato 06.11.2007: <http://www.ssb.no/emner/04/02/30/vgogjen/tab-2007-09-20-02.html>
- SSB (2007c), Statistisk årbok, tabell 70. Lesedato 22.11.2007: <http://www.ssb.no/aar-bok/tab/tab-070.html>
- SSB (2008a), Statistikkbanken, tabell 05140. Lesedato 31.03.2008: <http://ssb.no/tabell/05140>
- SSB (2008b), Statistikkbanken, tabell 05139. Lesedato 31.03.2008: <http://ssb.no/tabell/05139>
- SSB (2008c), Statistikkbanken, tabell 05364. Lesedato 31.03.2008: <http://ssb.no/tabell/05364>

- Støren, Liv Anne & Synnøve Skjærslø (1999), «Gjennomføring av videregående opplæring – sett i lys av retten til opplæring». I: Rune Kvalsund, Trine Deichman-Sørensen & Per Olav Aamodt, red., *Videregående opplæring – ved en skilleveg? Forskning fra den nasjonale evalueringen av Reform 94*. Oslo: Tano Aschehoug.
- Støren, Liv Anne & Clara Åse Arnesen (2003), «Et kjønnsdelt utdanningssystem». *Utdanning 2003*. SSB.
- Støren, Liv Anne, Håvard Helland & Jens B. Grøgaard (2007), «Og hvem stod igjen ...? Sluttrapport fra prosjektet Gjennomstrømming i videregående opplæring blant elever som startet i videregående opplæring i årene 1999–2001». Rapport 14/2007. Oslo: NIFU.
- Vogt, Kristoffer Chelsom (2007), «Gutter i mannsdominerte yrkesfag: valg av utdanning og arbeid». Masteroppgave, Sosiologisk institutt, UiB.
- Whitehead, Stephen M. (2002), *Men and masculinities: key themes and new directions*. Cambridge: Polity.
- Willis, Paul (1977), *Learning to labour: how working class kids get working class jobs*. Aldershot: Ashgate.
- Wyn, Johanna (2003), «Youth, transition, risk and social exclusion». I: Kåre Heggen, Randi Bergem, Reidun Høydal, Rune Kvalsund & Jon Olav Myklebust, red., *Marginalization and social exclusion: Conference report*. Volda: Møre Research and Volda University College.